

Міністерство освіти України
Київський університет імені Тараса Шевченка

На правах рукопису

ВЕЛИЧКО Олена Борисівна

КАЗКА ЯК ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ

(естетичний аспект аналізу).

Спеціальність — 09.00.04 — естетика

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата філософських наук

00754784 (Z)

АВ 32.308

Київському університету
імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник — кандидат філософських наук,
РУСІН М. Ю.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук,
ГОРДІЄНКО А. Т.

кандидат філософських наук,
ШКУРАТОВА Н. Б.

Провідна установа — Українська Академія мистецтв.

Захист відбудеться «.....»..... 1995 року на
засіданні Спеціалізованої вченої ради Д. 068.18.23 при Київському
університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 252001, м. Київ,
вул. Володимирська, 60, ауд.....

З дисертацією можливо ознайомитись в науковій бібліотеці
Київського університету імені Тараса Шевченка.

Автореферат розіслано «.....»..... 1995 року.

Вчений секретар
Спеціалізованої ради доц. КУЧЕРЮК Д. Ю.

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

— Актуальність теми. В сучасних умовах науково-технічного, соціально-економічного, духовного оновлення нашого суспільства зростає необхідність звернення до витоків культури людства. Як міфологія, так і фольклор є джерелом надбавь в її становленні. Казка - один із найбільш відомих жанрів усної народної творчості, що привертає до себе увагу особливостями структури, функціонування та побутування. Дослідження сучасних напрямків зорієнтованих на аналіз фольклорної казки, викликає не лише появу нових методів її дослідження, але й веде до необхідності перегляду вже усталених уявлень.

Традиційно вивчення казки йшло у руслі вивчення казки народної, тому й направленість уваги в матеріалах з заданої теми характеризується відхиленням в бік її фольклорної форми, що залише поза увагою її суто авторські сучасні оформлення.

Ситуація, яка склалася навколо проблеми визначення казки при аналізі лише її фольклорних варіантів звужує предмет досліджень і, як результат, зводить казку до однієї з її історично існуючих фольклорних форм. Сутнісне розкриття поняття "казка" має ґрунтуватись на двох взаємопов'язаних передумовах: по-перше, на дотриманні цілісного підходу у вивченні предмета. Так, якщо казка і має бути зрозумілою із неї самої, то аж ніяк не на основі лише однієї з вище виділених форм. І по-друге, виникає необхідність у визначенні того методу дослідження, який би надавав можливості вийти на проблему генетичних основ казки, акцентуючи увагу на визначенні її сутнісних характеристик.

Вихід із позначеної ситуації, з нашої точки зору, має бути першочергово знайдено при зміні методу аналізу казки. Актуальною в цьому аспекті є можливість розглядати її як специфічний феномен в межах культури, що несе у собі текстопороджуючий механізм особливої природи, який проявляє себе у різні часи і різних народів, несе загальнолюдський орієнтир і дозволяє виділити функціональну заданість твору. Перетин напрямків у роботі, заснованих на вивченні казкового матеріалу при зміні методу його аналізу в орієнтації на сучасні форми, обумовлює актуальність проведеного дослідження.

Ступінь опрацювання проблеми. У зверненні до історії вивчення фольклорної казки, що була у фокусі уваги протягом двох останніх століть, чітко проявляють себе відразу декілька центральних проблем та напрямків в осмисленні її фольклорного матеріалу. Однак в інтерпретації та методичні його аналізу нема згоди в обранні єдиного шляху і понині.

В залежності від вибору тематики, що хвилювала дослідника, та вибору кута виміру в інтерпретації фольклорного тексту, оформлювалися і оформлюються нові ракурси в дослідженні, що виділяються при її аналізі.

Фольклорна казка вивчалася в розтині наступних проблем:

- Історично першою склалася проблема виділення жанрової специфіки народної казки та відношення її до інших жанрових груп фольклору і була поставлена в роботах К. Аксакова, І.П. Сахарова, Д.М. Драгоманова, П.А. Бессонова, Ф. Буслаєва, братів Грімм, В. Шварца, М. Мюллера та інші.

- Друга порушувала питання систематизації та класифікації казки, на базі якої стало можливим ближче підійти до проблем семантики та безпосередньо морфології казки у виділенні структури, тих сюжетів та мотивів, що і виступають атомарними одиницями оповідного тексту (О. Афанасьєв, О.М. Веселовський, В.Я. Пропп, Б.А. Успенський, П.Г. Богатирьов, В.П. Кербеліте та представники російської формальної школи В. Шкловський, Б. Томашевський, Ю. Тиньянов та інші.).

- Третьою стоїть проблема історичних відповідностей сюжетів казок народів світу, як спроба дати відповідь на питання походження казки фольклорної з єдиного джерела. В основі концепції, яку розглядали О. Афанасьєв, Ф. Буслаєв, А. Кун, М. Мюллер, В. Шварц положення із якого виноситься теза, що казка в минулому - міф. Поняття "мандрування сюжетів" в російськомовну літературу вводить О.М. Пипін. Школа запозичень представлена роботами І.Н. Жданова, Д.Н. Садовнікова, Н.Ф. Сумцова, І. Сазонович, відомих в літературі як компаративісти. Представники історико-географічної школи: А. Аарне, А. Ольрик, К. Сидов, К. Крен. Ідея всесвітньої єдності сюжетів представлена представниками

антропологічного напрямку: Е. Тайлор, Т. Вайтц, А. Бастіан, Д. Фрезер, А. Гедо, Л. Леві-Брюль, Е. Дюркгейм.

- Четверта проблема ставить в центр уваги питання стадіального розвитку фольклору вцілому на основі порівняльно-історичного методу аналізу (М.П. Андреев, Е.М. Мелетинський, Е.В. Померенцева, В.П. Анікін та інш.). Тема впливу фольклорної казки на становлення літературної традиції представлена роботами: з Античності - Ф.Ф. Зелінський, О.М. Фрейденберг, І.М. Тронський, В. Клінгер, літератури Середньовіччя - М.М. Бахтін, на становлення казки сучасної - Л.Ю. Брауде, Т.Г. Леонова, О.С. Немзер, І.П. Смірнов, Т.А. Чернишова, роману - Е.М. Мелетинський, Д.С. Лихачов.

- Проблема п'ята - вивчення казкаря, як актора в проєкції: розповідач-текст-слухач (І.В. Карнаухова, С.І. Мінц, О.І. Нікіфоров, О.М. Ліневський, В.М. Гацак, П.Г. Богатирьов, Н.М. Ведернікова, М.М. Плісецький, І. Забіяка, з венгерської

школи - Д. Ортутаї, А. Шатке, Л. Уффер, з болгарської - Б. Нічев, з литовської - В.П. Кербаліте).

Теоретико-методологічні аспекти дослідження зв'язків наукової фантастики з казкою народною розгортаються в роботах Ю.І. Кагарлицького, Е.М. Нейолова, Т. Степановської, Т.А. Чернишової, Л. Дідлова. Виявлення літературних та соціальних джерел зародження та формування детективного жанру та жанру наукової фантастики представлено в роботах Т.А. Чернишової, Г.А. Аджепарідзе, Т. Кестхейї, А. Адамова, Г.К. Честертон.

Характер композиції, специфіка жанру авторської казки розкриваються в роботах В.А. Бахтіної, І.П. Смірнова, Л.Ю. Брауде, Д.А. Родарі, Дж.Р. Толкієна (природа казкової фантазії), Ж. Коєна, Т. Добжинської, Е. Кассіра (тема: міфологічна та індивідуальна метафори), Т.А. Чернишової, П. Рикьора.

Ідея функціональної спорідненості між фольклорною казкою та авторською на основі єдиної семантичної структури та функціональної направленості проводиться в роботах В.Я. Проппа, Н.С. Давлетова, Ш.М. Гусейнова, Е.В. Померенцевої, Ф.К. Кесседі.

Простір та час фольклорної та авторської казки розглядалися в роботах Д.С. Ліхачова, В.Б. Іорданського, В.А. Бахтіної, Н. Ведернікової, Т. Кестхейї, Е.М. Нейолова, Н.М. Стебліна-Каменського та ін.

Методологічні підходи у дослідженні проблеми вченими визначаються залежністю від тематики дослідження.

Порівняльно-історичний метод аналізу бере до уваги об'єктивні соціально-історичні умови, що обумовлюють її розвиток (Б.Н. Путилов, Е.М. Мелетинський). Прибічниками структурно-типологічного методу аналізу виступають Б. Томашевський, В.Я. Пропп ("Морфологія казки"), В. Шкловський, Ю. Лотман, Р. Якобсон, К. Леві-Стросс та інш.

Ідея інтегрування окремих методів дослідження через їх переосмислення в єдиний комплексний метод на базі класичного структуралізму та порівняльно-історичного методу належить Е.М. Мелетинському. В.Е. Гусев вважає не менш продуктивним функціонально-соціологічний метод. П.Г. Богатирьов виділяє соціально-структурний. Функціональний метод покладено в основу досліджень Д.С. Ліхачова ("Дослідження з давньоруської літератури"). Вивчення генезису казки як цілого вперше представив у роботі "Історичне коріння чарівної казки" В.Я. Пропп, зробивши крок від синхронії до діахронії, отже від генетичного до історичного вивчення казки. Генетичним назвала свій метод і О.М. Фрейденберг.

Недостатня опрацьованість питання, що пов'язана з переглядом традиційних уявлень стосовно сутнісного визначення казки в її функціональній направленості, обумовлює вибір тематики дисертаційного дослідження, формулювання його завдання та мети.

Метою дисертаційного дослідження є виявлення казкового остову в контексті культурного буття позачасової мовної реальності, що структурно задає організацію своєрідного казкового світу. Звідси феномен казки розглядається з боку його генезису як світ, що організується за законами казкового буття і проявляє себе на всіх просторово-часових рівнях культури людства в розмаїтті форм, як фольклорних, так і авторських. В дисертації зроблена спроба осмислення казки як естетичного феномена в контексті культури.

Для досягнення поставленої мети в дослідженні поставлено наступні завдання:

- виділити міф від казки в проекції констатації існування двох типів світовідчуття, як двох типів знання - способу життя та діяльності людства;

- розкрити специфіку казкового хронотопу як своєрідної просторово-часової кодуєчої схеми, що упорядковує елементи в єдине ціле;

- визначити особливість казкової вигадки, базуючись на визначення функціональної заданості казки, як ключової позиції у виявленні її суттєвого змісту;

- проаналізувати функції казки в культурі і дослідити, виходячи з цього, її естетичні параметри.

Методологія дисертаційного дослідження базується на ідеї розуміння культури як способу організації людської свідомості, як своєрідного механізму, що оформлює та включає казку в конкретно-історичне середовище.

Методологічна основа дисертаційного дослідження заснована на поєднанні через інтегрування:

- генетичного методу дослідження (В.Я. Пропп, О.М. Фрейденберг, Ю.М. Лотман, Б. Парахонський),

- з порівняльно-історичним через аналіз розвитку явища в контексті культури (Б.Н. Путилов, Е.М. Мелетинський, В.М. Жирмундський та інш.).

Проведене дослідження базується також на результатах аналізу оповідного тексту, заснованого на структурно-типологічному методі дослідження (Р. Якобсон, В. Шкловський, К. Леві-Стросс, В.Н. Топоров та інш.), що виходить з ідеї виділення структурних його одиниць. Автор виходить із теорії Г. Барта про розуміння оповідного тексту як опредметненої в мові ідеологічної сітки з чітко визначеними системами ціннісно-смыслового відношення до дійсності, розгорнутого в теорії наявності "типу письма".

Наукова новизна дослідження полягає в спробі розглянути казку через висвітлення її функціональної "внутрішньої наявності", як інтенціональності, яку в собі несе будь-який феномен як об'єкт, але не однакою чином.

Звідси казка розглядається не лише в розтині її семантичної структури з чітко визначеними функціональними характеристиками, але в якості історично засвідченої моделі, що несе відповідну внутрішню спрямованість на об'єкт дії і проявляє свої характеристики у живому слові через його сприйняття конкретною людиною, в контексті епохи, як виявлення суттєвого у визначенні феномену в тілі культури людства.

Висновки дисертаційного дослідження конкретизуються в наступних положеннях, що виносяться автором на захист:

- казка, як феномен культури, виявляє себе не лише у якості конкретно-історичного етапу в становленні культури людства, що зафіксована у формі фольклорної, але є особливою, самостійно визначеною формою існування в культурі, а в сьогодення представлена літературою детективного, науково-фантастичного характеру тощо;

- розкриті особливості просторово-часового виміру казки, як своєрідної кодууючої схеми, що несе риси невизначеності, локальності, автономності в оформленні ірреальної реальності казкового світу;

- проаналізовані естетична та інформативна функції казки в культурі на матеріалах казки як фольклорної так і авторської при визначенні домінантності першої над другою;

- розкривається тема походження казкової фантастики, що властива її історичним формам (фольклорної та авторської і в тому рахунку теле-відео продукції) та базується на ідеї виявлення потреби людини в пошуках ідеалу, удаваної реалізації споконвічної мрії, як своєрідної компенсації за нездійснене (своєрідної життєвої філософії);

- казка визнається продуктом візонерського типу творчості, що позбавлений психологічного насичення.

Теоретична та практична значимість дослідження.

Отримані результати можуть бути використані:

- в процесі підготовки комплексних досліджень з впливу на становлення літератури, як і культури загалом, фольклорного фонду, зокрема - нарядної казки,- в якості основи для методологічного аналізу феномена фольклору в культурі, в практиці викладання спецкурсів з історії та теорії

культури та народознавства,

- підсумками праці можна скористатися в практиці викладання нормативних курсів з естетики, історії світової та вітчизняної культури.

Апробація роботи. Основні положення та результати дослідження були викладені автором на науково-практичній конференції, присвяченій 75-річчю Чернігівського державного педагогічного інституту (Чернігів, 1991р.), на XIV Всесоюзному теоретичному семінарі "Світогляд та наукове пізнання" - "Людина, буття, культура" (Переяслав-Хмельницький, 1991р.), на Чернігівській міжвузівській науково-практичній конференції (Чернігів, 1992р.).

Структура дисертації та напрямок викладення матеріалу обумовлені поставленою метою та завданнями даного дослідження. У першому розділі автором розглядається ритуально-міфологічний відбиток на казковому підґрунті з залученням до розгляду широкого спектру напрямків та шкіл у вирішенні цього питання. Аналіз міфологічного та фольклорного світовідчуття надає змогу констатувати факт наявності певної моделі в культурі - казки, що визначається особливістю структури, своєрідним характером функціонування та побутування її в культурі.

Висновки, зроблені в першому розділі, ставлять завдання і надають можливість розглянути просторово-часову кодуючу схему казкової моделі, в проведенні чіткої межі між реальним та ірреальним, вигаданим та дійсним. Третій розділ присвячений темі походження казкової фантастики через розкриття статусу метафори та алегорії в порівняльному відношенні: міф - казкалітературна традиція. Вищевиділений матеріал виступає базою для визначення функціональної заданості казки та розгляду елементів її структури. Розглядаються інформативна та естетична функції з визнанням останньої в якості домінуючої. В останньому розділі проведено аналіз елементів казкової поетики: таємниця, загадка, вигадка, зацікавленість адресанта і адресата розповіданим в розгортанні сюжету.

Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів та заключення. До тексту додається список основної використаної літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступній частині обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, визначається ціль, завдання дослідження, виділяються положення, що виносяться на захист, вказується теоретико-методологічна основа роботи, її наукова новизна, теоретична значимість.

У першому розділі - "Ритуально-міфологічний відбиток на казковому ґрунті", проводиться аналіз міфологічного та фольклорного світосприйняття через виділення для них характерних особливостей. Виходячи із ідеї нетотожності поняття "казка" та "міф" в культурному надбанні багатьох народів світу і опираючись на матеріали Е.М. Мелетинського, К. Леві-Стросса, О. Афаносєва та інших, автор розглядає існуючі концепції, виходячи із фіксації та тлумачення цього відношення.

Точка зору представників ритуально-міфологічного напрямку, що знайшла своє відображення в роботах Дж. Фрезера, Ф. Реглана, Ф. Конфорда, Е.М. Елеонської та інших, зводилась до констатації пріоритетності магічного ритуалу над міфом і казкою, розчиняючи, фактично, останню в ньому. Кембріджська школа класичної філології, згідно концепції її авторів, ставить за необхідне аналізувати матеріал виходячи не з самого тексту, а з ритуальної ситуації і таким чином позбавляє казку власної території панування.

Виступаючи з критикою прихильників зведення казки до обряду (П. Сентив, Г.Р. Леві, Р. Карпентьєр), автор, спираючись на широкі матеріали з теми проведення розподілу за статусом фантазії, віри та невіри в розповідане (Е.М. Мелетинський, С.Н. Радциг), втрати міфом своєї соціальної значимості (С.Л. Токарев, К. Леві-Стросс, С. Аверінцев), функціональної розбіжності (Н.С. Давлетов, Б. Маліновський, Е.В. Гусев, Е.В. Померанцева, П.Г. Богатирьов), схиляється до визначення існування особливого поля в культурі - казкового буття.

Виникнення казки як знак зародження індивідуальної свідомості в розширенні простору для гри суб'єктивної фантазії (Ф. Кесседі), з точки зору автора виявляється значущим в межах і фольклорної традиції. Звідси, міфологічне світосприйняття визначається як синкретичне і мінімально диференційоване

на відміну від фольклорного, що в обростанні жанрово-сюжетним каноном задає варіацію загально-відомого архетипу - ідеального зразку колективно суб'єктивного (В.М. Вільчек, М.Ю. Русин). Перетворення первісного архаїчно-магічного образу на декоративний візерунок реалізує і санкціонує відповідні потреби колективу.

Роботи, в основу яких покладено структурно-типологічний метод аналізу, надають можливості констатувати факт розбіжностей між міфом та казкою на рівні структури. Виходячи із вчення про виділення та розподіл у оповідному тексті його структурних одиниць, як то сюжетів та мотивів (О.М. Веселовський), автор вбачає за необхідне розглянути концепцію виділення трьох описових рівнів оповідного тексту. Оскільки текст - не проста сума речень, сюжетів та мотивів, а багаторівнева система, що оформлює його та направляє сприйняття тексту адресантом у відповідне русло. Відзначається, що за К. Бартом виділяється три рівні описання оповідного тексту: рівень функцій (модель сюжетного синтаксису чарівної казки подається у вигляді лінійної послідовності функцій діючих осіб - за роботами В.Я. Проппа, Бремонта), рівень "дій" (у виділенні "агента дії" в руслі робіт Греймса), третій - рівень "оповідання", що співпадає з оповідним дискурсом Тодорова. Звідси можна зробити висновок, що оповідний текст виступає не лише у якості відповідної сукупності елементів, функцій, дій, але й являє собою дещо як закрите в собі ціле. Організація елементів різних рівнів у створенні відповідної "текстової картинки" опирається на відповідний для неї стрижень, що несе у собі закріплене як задане означення, прояв суттєвого, яке упорядковуючи утримує і водночас оформлює не лише структуру, але й функціональну спрямованість тексту у його сприйнятті.

Міф як трьохелементна семіологічна система, що розглядається І. Бартом, О.Ф. Лосевим, виступає в означенні вторинної семіологічної системи. Так, знак представляється як результат асоціації означуваного та означуючого. З точки зору автора, подібна інваріантність не властива як казці, так і фольклору взагалі. Отже, реална функція міфа полягає не в тому, щоб відбивати реальність, а в тому, щоб створювати відповідну систему орієнтації як опосередкування людини у відчуженому

соціальному та природному бутті. Функція ж казки полягає в створенні особливої ірреальності, що не лише не є копією реального світу, але й відрізана від нього.

Виходячи з аналізу вищезгаданого матеріалу, маємо відзначити, що розбіжність між міфом та казкою може бути проведена, якщо при аналізі виділимо три параметри:

- структурну організацію,
- функціональну направленість,
- форму побутування оповідного тексту, що проявляє себе в манері оповідання і через сприйняття його слухачем.

Якщо взяти до уваги положення, згідно якого мислення отримує статус буття лише тоді, коли воно виявляє себе як зафіксоване у вигляді особливої моделі реальності, що не залежить від конструктивної діяльності людини і проявляється несвідомо (Б. Парахонський, О. Лосев), то виділяється, що фольклорне світосприйняття дає зразок колективно-суб'єктивного. Фольклор - це особлива діяльність, що спрямована на досягнення чужого роду діяльності в засвоєнні її, яка задається особливим, характерним для даного сприйняття оповідачем чином, в акценті на оповідній нитці сюжету, далекого від психологічного його насичення. Перед нами не безособове відтворення, а суб'єктивне т.т. позначене своєрідністю в манері виконання.

Із подальшого аналізу слідує:

1) оповідач, користуючись загальновідомим арсеналом слів та виразів створює казку через своє бачення тексту, викладаючи свою оповідь із загальновідомих елементів, але характерним для казки чином;

2) кожна нова епоха привносить відповідне особливе бачення світу, будучи виражальною через носіїв її, як основа прогресу, що наповнюється новим розумінням життя, але в той же час несе в собі споконвічно заповідані образи в проекції на загальнолюдські орієнтири життя.

Руйнування циклічно-часового механізму текстів, або звуження сфери їх функціонування призводить до масового перекладу міфологічних текстів на мову дискретно лінійних

систем. До таких перекладів слід віднести як переклади міфів-ритуалів, так і міфів-містерій, у створенні псевдо-міфів новелістичного характеру.

Шляхи подібного перекладу намічаються в:

- деритуалізації,
- деміфологізації героя,
- деміфологізації часу дії через бажання створення ірреального світу оповідачем,
- зневіри до розповіданого в міфі і відвертий акцент на розважливість слухача,
- посилення дидактичного елементу,
- вільний вибір казкарем манери розповідання.

У другому розділі "Просторово-часові кодуєчі схеми казки" автором досліджується казковий хронотоп. Звернення до виділеної теми обумовлене тим, що казкова ціннісно-сміслова структура, яка утримується своїм внутрішнім механізмом казкоутворення, задає і просторово-часову кодуєчу схему. Міфопоетичний простір та час опирається на замкнуту структуру оформленого із хаосу порядку. Автором виноситься теза, за якою міфологічна реальна ірреальність знаходиться в опозиції до казкової, як ірреальної реальності, що залишає відбиток у сприйнятті адресанта як першого, так і другого порядку. Просторово-часові форми функціонують у системі духовної культури людства, тому виникає потреба між ними провести розподіл:

1) казкою, яка розглядається в контексті відповідної культурної традиції (як казковий феномен в культурі), відбиваючи обличчя конкретної епохи,

2) та казкою, як феноменом культури, що несе в собі і проявляє її глибинні інваріанти, при розвитку явища із збереженням в усіх метаморфозах єдиної казкової основи, якій відповідає належний хронотоп.

У даній роботі феномен казки розглядається у ракурсі його генезису т.т. конституювання в культурних формах, що несуть на собі відбиток свого часу.

Казковий простір:

- простір локалізований, відрізаний від реального простору в житті людини на відміну від реально-міфологічного ("Три-десяте царство"),

- це ірреальний світ, як світ з нечітко визначеними кордонами,

- це світ автономний та світ закритий, як закрита символічна система, об'єднана характером функціонування та здатністю моделювати.

Кордони казкового світу відкриває приказка-примовка, як зав'язка та кінцівка - традиційні кодуєчі форми казки, що проводять межу між казковим, ірреальним світом та світом реального життя.

В такій же мірі, як і простір, відносно самостійністю володіє і казковий часовий пояс як прояв несумірності казкового часу з реальним:

- розгортання казкової події здебільшого відбувається в неозначеному чітко минулому (кодуєчі комплекси казки - "колись давно-давно", "було це тоді, коли" тощо),

- час невизначений у загальному потоці часу,

- послідовність руху в напрямку визначається згідно формули: минуле-теперішне-майбутнє. Чудесне подолання відстані, наприклад, не за три реально необхідні доби, а за три хвилини, відбувається лише завдяки чудесним предметам, персонажам, сло-

вам тощо.

Внутрішній час казки, що відповідає її внутрішньому просторові, оформлює казковий світ, який виявляється закритою на собі системою. Невизначеність фольклорних казок не протистоїть вимогам епохи сучасної казки, що сповіщає удавану конкретність.

Як відомо, історична спадщина підлягає перекодуванню не лише відносно її функціональної заданості та соціально-психологічній відданості часу свого існування, але й новому світобаченню як розумінню нового оформлення життя. Виходячи з цього, виділяється три історичні форми викладення та оформлення казкового матеріалу, що історично заступали місце одна одною:

- першою на історичній арені з'явилася форма усного виконання, фольклорна казкова форма вміщає характерне для фольклору світобачення як елемента суспільної свідомості,

- другою формою виступає письмова, з індивідуально позначеною манерою, як відбиток особового, що надходить до читача завдяки друкарському верстатові,

- третьою є телевізійна версія, що виходить із режисерського варіанту бачення казкового сюжету.

Казкова оповідна історія визначається подією не закріпленою історичними контурами реалій і виступає фактором історичним лише постільки, поскільки ця історія є історією казок. Цікава, розважлива розповідь, як "побрехенька", казка сприймається вигадкою та свідомою спробою людини відійти від реалій повсякденного буття. Тому в деякій мірі це лише гра людської фантазії в побудові фантастичного світу.

Розділ третій "Походження казкової вигадки" ставить проблему особливостей сприйняття казкового тексту крізь призму вигадки. Звідси визнається за необхідність більш чіткого проявлення характерного для казки способу зображення того, що в ній розповідається. Метафоризація - це не лише метод смислових нашарувань, а перш за все особливий спосіб перекодування первинних архаїчних значень. Тому метафора виступає в лінгво-поетичному модусі не як вихідний пункт, а як результат процесів перекодування інтерпретаційних структур. Це, в свою чергу, дозволяє провести порівняльний аналіз метафори міфологічної та казкової.

За допомогою метафори відбувається утворення нових кодових механізмів, необхідних для активізації свідомої діяльності людини. Аналіз матеріалу надає змогу утвердитися висновку, що, якщо міфологічна дійсність виступає у якості дійсності одухотвореної (життя, яке бачиться з середини), то казкова в такій же мірі цілісна, задається з зовні, одухотворяючи адресанта.

Так, якщо для міфологічної дійсності реальність представляється буквальною, пов'язаною з вірою людини в дійсність розповіданого, то дійсність казкова, як і поетична загалом, спираються на між ними проведену межу: реального та вигаданого.

Виділення "базової" (міфологічної) метафори та "індивідуальної" (поетичної), проведене Е.Кассіроном, надає змогу через звернення до підкресленої теми виділити для казки особливе. У поетичному рядку метафора виконує більше акумулятивну роль. Тому "розгадка" метафоричного вислову приходить через контекст казкового тексту. Звідси, вираз може розумітись буквально, як речення казкового тексту, лише на основі тієї інформації, що повідомляє про особливі правила сполучення слів, які діють в даному тексті на основі, що вони обумовлені особливою моделю казкового світу. Якщо міфологічна метафора заснована на еквівалентності ознак двох предметів, що і обумовлюють її життєздатність, то поетична ставить акцент на закладений зміст в претензії на оригінальність. Наполегливо крокуючи до оригінальної форми художнього виразу (оскільки являє світ образів), казка, в чому і проявляється її особливе, зупиняється на пів-дорозі. Міфологічна виразність для неї вже затісна, але й художньо-поетична ще завелика (казка орієнтується на канон).

Алегорія, або як іще іще можна сказати, інакомовність, виявляється виражальною формою і зображує абстраговану ідею через образ особливим чином. Так, якщо символ проявляє себе через тотожність т.т. у співпаданні чуттєвого з надчуттєвим, то алегорія розкриває цей зв'язок виключно через фільтр значення. Такми чином, з річчю ототожнюється не вся ідея, а лише її суттєво-абстрактний бік. По-перше, в алегорії образ більший, глибший, ніж ідея речі, а по-друге, на відміну від алегорії значення символу не відокремлене від його образної структури, що позначається на багатозначності його тлумачення. Звідси, однозначний алегоризм протистоїть багатозначному символізму. Якщо символ оформлює самостійну дійсність, що черпає свій зміст із самої себе та привносить нове, як в "образ", так і в "ідею", святкуючи перемогу ототожнення їх, то алегорія оповіщає, вказує на вже оформлену конкретну визначеність, відкриває широкий простір індивідуальній інтерпретації.

Аналізуючи казку, як фольклорну, так і авторські її варіанти кінця ХХ століття, можна відзначити наступне: казковий алегоризм на відміну від художнього підкоряється жорстким законам стилізації і виносить перед читачем виключно відповідний типовий образ (негативний, або позитивний у характеристиці).

Четвертий розділ "Елементи естетичної структури казки" піднімає тему функції казки в культурі, серед яких виділяються: аксеологічна (ціннісна), телеологічна (сенс життя), комунікативна, компенсаторна (задоволення потреб), інформаційна, естетична. Особлива увага приділяється виділенню естетичній та інформативній функціям жанрів усної прози, як двох різноорієнтованих механізмів текстового оформлення.

Виходячи із пріоритетності естетичної функції в казці слід підкреслити, що казка виявляється:

по-перше, "продуктом" не психологічного, а візіонерського типу творчості, оскільки цілком позбавлена на відміну від психологічно позначеної літератури психологічної напруги у зверненні до персонажу. Чітка відпрацьована схема, що положена в основу казкового твору, завжди потребує коментарів та доповнень-пояснень,

по-друге, зацікавленість казковим сюжетом у читача-слухача пробуджує таємниця, що оформлює навколо себе відповідним чином увесь матеріал,

по-третє, казка ніколи не дає розроблених характерів. Вони не мають розвитку і виявляються статичними та стилістичними,

по-четверте, казка завжди потребує щасливого кінця, що задає відповідну направленість у сприйнятті тексту,

по-п'яте, загадка як своєрідний ребус, що потребує вирішення проблемного завдання, здебільшого оформлює зав'язку (побутові, чарівні фольклорні казки, детективна література сучасності тощо),

по-шосте, казкова історія констатуючи бажаний та омріяний ідеал героя, життя у вирішенні існуючих ізвічних життєвих проблем, задає орієнтир. Так, оспівуючи красу казка повчає, а повчаючи оспівує.

В заключенні дослідження підводяться результати, робляться висновки. Основний зміст дослідження викладений у наступних публікаціях:

1. До питання про місце казки в історичному розвитку фольклорного фонду // Етика, естетика і теорія культури. -К., 1992, -Вип.37, -с.111-117.

2. Феномен казки в культурі Середньовіччя // Человек, бытие, культура: Тез. XIV Всесоюз. теор. семин. "Мировоззрение и научное познание". -К.: Переяслав-Хмельницький. 1991, -Ч. 4, -с.92-93.

3. Казка як феномен культури // Тези доповідей міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Чернігівського держ. пед. інст. ім. Т.Г. Шевченка. - Чернігів, 1991, -с.284-286.

4. Поетика казки // Тези доповідей міжвузівськ. науково-практичної конференції. - Чернігів, 1992, -с.12-13.

SUMMARY

The essay is developed to the problem of the fairy-tale as an appearance of culture. In the sequence: "ritual -- myth -- fairy-tale" author considers the myth as a median between ritual and fairy-tale. Having established the main ritual of its transformation into fairy-tale, author introduces the motion of the semantics of the fairy-tale.

Изучение сказки, как явления культуры предполагает выделение её генетических оснований, исторической преемственности. Недостаточная разработанность вопроса, связанная с пересмотром традиционных представлений касательно сущностного изучения сказки в её функциональной направленности, выделяя эстетический аспект анализа, закрепляет тему выбора диссертационного исследования. В диссертации делается попытка осмыслить сказку как эстетический феномен в контексте культуры. Отсюда сказка представляется как ирреальная реальность, особенный мир, представляющийся в многообразии форм на всех пространственно-временных уровнях культуры человечества.

AB 32.308

Підписано до друку 16.02.95 р. Зам. 200. Т. 60.

Бобровицька районна друкарня